

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
ФАКУЛЬТЕТ КОРЕКЦІЙНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Дипломна робота
магістра

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТІВ У
НАВЧАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

Виконала: студентка 2 курсу
Групи Pss1-M19z
спеціальності 053 Психологія
Муляр Ілона Аркадіївна

Керівник:
Гудима Олександр Васильович,
кандидат психологічних наук, доцент

Рецензент:
Сімко Руслан Теодорович,
кандидат психологічних наук, старший
викладач

Кам'янець-Подільський – 2021 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ВОЛІ ЯК ПСИХОЛОГІЧНОГО ЯВИЩА	6
1.1. Уточнення змісту психологічної сутності волі.....	6
1.2. Систематизація та характеристика вольових якостей.....	11
1.3. Фактори розвитку вольових якостей.....	20
Висновок до першого розділу	28
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ	30
2.1. Методи та умови проведення дослідження.....	30
2.2. Характеристика особливостей розвитку вольових якостей у студентської молоді.....	35
Висновок до другого розділу	47
РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА СИСТЕМИ ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАСОБІВ ФОРМУВАННЯ ТА КОРЕКЦІЇ ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ	48
3.1. Вихідні принципи, побудова системи та її основний зміст...	48
3.2. Апробація запропонованої системи цілеспрямованого формування та корекції вольових якостей у психолого- педагогічному експерименті.....	56
Висновок до третього розділу	66
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	70
ДОДАТКИ	76

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблема волі є однією з найбільш складних та малодосліджених у сучасній психології (Л.І. Божович, К.М. Корнілов, А.І. Висоцький, В.А. Іванніков, В.К. Калін, А.Ц. Пуні, В.І. Селіванов, С.М. Шингаєв, А.І. Щербаков та ін.). Це викликано інтегрованістю вольових явищ, їх тісним переплетінням з іншими психічними процесами. Актуальність дослідження волі обумовлена і суто практичними позиціями, пов'язаними з формуванням вольових якостей особистості, необхідних людині для розв'язання багатьох життєвих проблемних ситуацій. Різні аспекти цієї проблеми досліджували О.В. Биков, В.К. Котирло, С.А. Поліщук, Т.І. Шульга, Є.К. Фещенко та ін. (вікові особливості вольової регуляції); В.К. Калін, В.А. Іванніков, В.І. Селіванов Є.П.Щербаков та ін. (механізми вольових зусиль); Н.М. Будрейка, Н.Г.Макарова та ін. (міжстатеві відмінності в прояві вольових якостей); О.Б. Барабаш, М.Н. Ільїна, В.П. Прядеїн та ін. (окремі вольові якості) та ін. Водночас, недостатньо з'ясованими все ж залишаються як змістовна сутність волі, так і механізми її функціонування, а також умови цілеспрямованого формування та корекції окремих вольових якостей.

Нагальною є також проблема формування волі в конкретних умовах навчально-професійної діяльності. Отримані дані засвідчують актуальність вирішення цієї проблеми в дослідженнях І.Є. Будовського, Є.П. Ільїна, А.Ц. Пуні, П.А. Рудика, Є.П.Щербакова та ін. (у спортивній психології); Л.В. Златкова, С.М. Шингаєва та ін. (військовій); Н.Ф. Джужи, І.Є. Стрелкової та ін. (педагогічній) та ін.

Дослідження О.В. Бикова, Н.Г. Макарової, Т.О. Трифанової, С.М. Шингаєва та ін. засвідчують, що у певної частини студентів виявлені суттєві проблеми, пов'язані з необхідністю долати труднощі та перешкоди в життєвих ситуаціях та у навчально-професійній діяльності. Саме недостатність розробки цієї проблеми в сучасній психології зумовили вибір теми нашого дослідження “Особливості розвитку вольових якостей студентів у навчально-професійній діяльності”.

Мета роботи полягає у теоретико-експериментальному дослідженні особливостей розвитку вольових якостей студентства, розробці системи їх цілеспрямованого формування та корекції.

Об'єкт дослідження: розвиток вольових якостей особистості.

Предмет дослідження: вольові якості студентів, особливості їх розвитку та умови формування.

Завдання дослідження:

1. Узагальнити теоретичні підходи з проблеми сутності волі та механізмів, що її характеризують.
2. Визначити фактори, що детермінують розвиток вольових якостей.
3. Дослідити особливості відмінностей у розвитку вольових якостей студентів залежно від фаху, терміну навчання та статевоспецифічних ознак.
4. Розробити та апробувати систему психолого-педагогічних засобів цілеспрямованого формування та корекції вольових якостей у студентів.

Гіпотеза дослідження. У роботі ми виходимо з припущення про те, що вираженість вольових якостей детермінується комплексом різних особливостей особистості. При цьому домінування однієї якості над іншими дає підстави встановити типи особистостей за проявом вольових якостей.

Теоретико-методологічною основою дослідження є положення про єдність свідомості та діяльності (Л.С. Виготський, О.М. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн та ін.); про сутність та закономірності розвитку особистості в юнацькому віці (І.В. Дубровіна, Л.С. Виготський, І.С. Кон, Г.С. Костюк, Ф. Райс, І.В. Сисоєва та ін.); концептуальні положення про психологічні особливості волі на різних вікових етапах онтогенезу (Л.І. Божович, О.В. Биков, А.В. Запорожець, В.К. Котило, Н.І. Пов'якель, Т.І. Шульга та ін.); механізми прояву волі та емоційно-вольової регуляції (О.В. Биков, В.А. Іванніков, Є.П. Ільїн, В.К. Калін, В.І. Селіванов, О.Я. Чебикін, А.І. Щербаков та ін.).

Методи дослідження: теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми, систематизація та узагальнення отриманої інформації, спостереження, анкетування, психодіагностичні методи: методика

дослідження самооцінки вольових якостей студентів Н.Б. Стамбулової; методика діагностики особистості на мотивацію до успіху та уникнення невдач Т. Елерса.

Базою дослідження виступав Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка. В дослідженні брали участь 67 студентів, з них 33 студенти історичного факультету: 10 студентів першого курсу, 11 – третього; 12 – п'ятого; та 34 студенти психологічного факультету: 13 – першого курсу; 11 – третього; 10 – п'ятого.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що уточнено і психологічно обґрунтовані методи та прийоми вивчення вольових якостей юнаків. Розроблено та апробовано системи основ цілеспрямованого формування та корекції вольових якостей у навчально-професійній підготовці студентів, яка може бути використана фахівцями різних психологічних служб.

Теоретичне значення дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні основних ідей та положень досліджуваної проблеми.

Апробація результатів дослідження відбувалася у вигляді доповіді на VI Міжнародній науково-практичній конференції „Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців” (19 листопада 2020 р. м. Кам'янець-Подільський), VI Міжнародній науково-практичній конференції „Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі” (15 лютого 2021 р., м. Кам'янець-Подільський) та науковій конференції студентів і магістрантів за підсумками НДР у 2019-2020 навчальному році, 23 вересня 2020 р., м. Кам'янець-Подільський.

Структура і обсяг роботи. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (71 джерело) та додатків. Основний зміст роботи складає 69 сторінок.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумки дослідження, виконаного можна зробити такі висновки:

10. Аналіз історії пізнання волі дозволив умовно виділити чотири етапи у її вивченні: перший спрямований на актуалізацію поняття волі, спробу дати пояснення її виникнення та прояву, другий пов'язаний з активним розвитком філософії та медицини, третій - воля почала розглядатися як процес, та четвертий – активне вивчення вольових процесів у взаємозв'язку з іншими психічними реаліями та виділення в окремий аспект дослідження.

11. Показано, що серед вчених немає єдності у визначенні волі та існують різні підходи до її тлумачення. Змістовний їх аналіз дозволив виділити такі спільні ознаки: свідомо спрямованість, регуляторні функції, наявність долавання перешкод. У своєму дослідженні ми будемо розглядати волю як свідому активність особистості, яка спрямована на подолання перешкод, що виникають на шляху досягнення мети діяльності.

12. Узагальнення основних концепцій, що пояснюють природу волі, дозволило виділити такі напрямки в її пізнанні: вивчення механізмів її прояву, формування та розвиток на різних вікових етапах, прояв вольових якостей в навчально-професійній та трудовій діяльності.

13. У визначенні вольових якостей та підходів до їх класифікації серед вчених також немає єдності. Ми розглядаємо вольові якості як стійкі утворення в структурі особистості, що виявляються за будь-яких ситуацій та вимагають прояву зусиль, спрямованих на долавання перешкод, що виникають у результаті діяльності особистості.

Показано, що до класифікації вольових якостей вчені підходили з позиції їх функціонального прояву та значимості для професійної діяльності. Виділено дві групи вольових якостей: ті, що пов'язані з активністю (цілеспрямованість, наполегливість, завзятість, ініціативність, самостійність, рішучість, сміливість), та якості, що пов'язані з саморегуляцією (самовладання, витримка, терпеливість, самоконтроль).

14. Відзначені зовнішні та внутрішні фактори розвитку вольових якостей. До внутрішніх віднесено: індивідуально-типологічні особливості нервової системи, вікові та статеві особливості. До зовнішніх: різні умови життєдіяльності та виховання.

15. В емпіричному дослідженні вольових якостей юнацтва важливо враховувати ряд теоретичних положень, відповідно до яких актуальним є вивчення студентів, які відрізняються специфікою навчально-професійної діяльності та залежно від терміну навчання, а також з урахуванням статевоспецифічних ознак.

16. Виявлено, що в обстежуваній вибірці найбільшу кількість становлять юнаки з середнім (37,4%) та низьким (35,8%) рівнем розвитку вольової сфери.

17. Проведене дослідження встановило достовірні статистичні відмінності у прояві вольової сфери у студентів, які навчаються за різними спеціальностями, з урахуванням терміну навчання. Відзначена загальна тенденція до зниження прояву волі від першого по п'ятий курс навчання. Також встановлено, що кількість достовірних відмінностей між представниками різних спеціальностей досить значна вже на першому курсі, що свідчить про те, що молодь враховує особливості власної вольової сфери ще на етапі вибору професії. За період навчання у вузі кількість статистично значущих розбіжностей між студентами різних спеціальностей дещо збільшується, що вказує на те, що розвиток вольових якостей зазнає змін під впливом особливостей навчально-професійної діяльності.

18. Встановлено, що розгляд розвитку вольових якостей з урахуванням статі досліджуваних виявив переважання високого рівня розвитку вольової сфери у більшості юнаків. Серед дівчат спостерігається протилежна тенденція – переважна їх більшість має низький рівень прояву вольових якостей.

Дослідження відмінностей прояву вольових якостей у представників чоловічої та жіночої статі виявило значну їх кількість. Їх аналіз з урахуванням терміну навчання засвідчив переважання розвитку вольових якостей у юнаків протягом всього періоду навчання у вищому навчальному закладі. Вони більш сміливі та рішучі, наполегливі, мають вищий самоконтроль у порівнянні з

дівчатами. Щодо ініціативності та самостійності, то її прояв майже однаковий у представників обох статей протягом навчання.

10. Розроблено систему основ цілеспрямованого формування та корекції вольових якостей студентів. Апробація зазначеної системи у формуючому експерименті засвідчила позитивні зміни у прояві таких вольових якостей: цілеспрямованості, наполегливості та завзяття, самовладання та витримки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абульханова-Славская К. А. Деятельность и психология личности. Москва : Наука, 1986. 272 с.
2. Абульханова-Славская К. А. Типология активности личности. *Психологический журнал*. 1985. Т.6. № 5. С. 3-18.
3. Алексеев А. В. Психомышечная тренировка – метод психической саморегуляции. Москва : Знание, 1979. 190 с.
4. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания. Москва : Знание, 1977. 137 с.
5. Аристотель Поэтика. Москва : Знание, 1957. С. 60.
6. Барабаш О. Б. О некоторых трудностях в реализации настойчивости студентов. *Формирование и развитие личности*. Москва : Ин-т молодежи, 1992. С. 23-25.
7. Басов М. Я. Избранные психологические произведения. Москва : Педагогика, 1975. 437 с.
8. Божович Л. И. Проблемы формирования личности. Москва : Воронеж, 2001. 349 с.
9. Боришевський М. Й. Психологічні механізми розвитку особистості. *Педагогіка і психологія*. 1996. №3. С. 26-33.
10. Брыхцин М. Воля и волевые качества личности. *Психология личности в социальном обществе. Активность и развитие личности*. Москва, 1989. С. 134-145.
11. Будовский И. Е. О воспитании волевых качеств спортсмена. Москва, 1953. 45 с.
12. Быков А. В. Исследование воли в зарубежной психологии. Москва : Жизнь, 1998. 115с.
13. Быков А. В. Становление волевой регуляции в кризисные периоды развития личности. *Прикладная психология и психоанализ*. 2002. №4. С. 5-25.
14. Быков А. В. Генезис волевой регуляции. Москва : Изд-во УРАО, 2002. 112 с.

15. Быков А. В., Шульга Т. И. Становление волевой регуляции в онтогенезе. Москва : Изд-во УРАО, 1999. 166 с.
16. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад. і гол. ред. В. Т.Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
17. Выготский Л. С. Психология. Москва : Из-во ЭКСМО-Пресс, 2000. 1008 с.
18. Выготский Л. С. Собрание сочинений. В 6 т. Т.2. Москва : Педагогика, 1982. 500 с.
19. Висоцкий А. И. Волевая активность школьников и методы ее изучения. Учебное пособие. Челябинск, 1979. 69 с.
20. Высоцкий А. И. Экспериментальное изучение волевой активности. *Экспериментальное изучение волевой активности*. Рязань.: РГПИ 1986. С. 24-38.
21. Гоноболин Ф. Н. Воля, характер, деятельность. Минск : Нар. асвета, 1966. 211 с.
22. Грошев И. В. Психология половых различий. *Монография*. Тамбов: Из-во ТГУ им. Г.Р. Державина, 2001. 683 с.
23. Декарт Р. Сочинения. В 2 т. Москва : Мысль, 1994. Т.2. 632 с.
24. Дубровина И. В. Формирование личности старшеклассников. Москва : Педагогика, 1989. 169 с.
25. Емельянов Ю. Н. Активное социально-психологическое обучение. Ленинград : изд-во ЛГУ, 1985. 167 с.
26. Жаров К. П. Волевая подготовка спортсменов. Москва : Физкультура и спорт, 1976. 151 с.
27. Иванников В. А. Психологические механизмы волевой регуляции. Москва : Издательство УРАО, 1998. 142 с.
28. Иванников В. А., Эйдман Е. В. Структура волевых качеств по данным самооценки. *Психологический журнал*. 1990. Т.10. № 3. С. 39-49.
29. Ильин Е. П. Психология воли. Санкт-Петербург : Издательство «Питер», 2000. 288 с.

30. Ильин Е. П. Связь волевых качеств с индивидуальным стилем деятельности. *Экспериментальное изучение волевой активности*. Рязань: РГПИ, 1986. С. 39-43.
31. Ильина М. Н. Связь способности к проявлению выносливости и волевого усилия с некоторыми психофизическими и психовозрастными характеристиками человека. *Автореф. дисс. канд. психол. наук: 19.00.01*. Ленинград, 1976. 15 с.
32. Калинин В. К. На путях построения теории воли. *Психологический журнал*. 1989. Т.10. № 2. С. 46-55.
33. Ковалев А. Г. Активное социально-психологическое обучение как метод коррекции психологических характеристик субъекта общения. Москва : Знание, 1980. 259 с.
34. Кон И. С. Психология юношеского возраста. Москва : Просвещение, 1979. 175 с.
35. Крупнов А. Н. Психологические проблемы целостного анализа личности и ее базовых свойств. *Психолого-педагогические проблемы формирования личности в учебной деятельности*. Москва : УДН, 1988. С. 28-39.
36. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения. В 2 т. Москва : Педагогика, 1983. Т.1. 392 с., Т.2. 320 с.
37. Ломов Б. Ф. Вопросы общей, педагогической и инженерной психологии. Москва : Педагогика, 1991. 296 с.
38. Макарова Н. Г. Половые и гендерные различия в проявлении волевых свойств личности. Москва : Изд-во Рос. ун-та дружбы народов, 2005. 197 с.
39. Муздыбаев К. Психология ответственности. Ленинград : Наука, 1983. 240 с.
40. Никандров В. В. Систематизация волевых свойств человека. *Вестник Санкт-Петербургского ун-та*, 1995. № 3. С 58-65.
41. Никифоров Г. С. Теоретические вопросы самоконтроля. *Психологический журнал*. 1985. Т.6. № 5. С. 19-31.
42. Ожегов С. И. Словарь русского языка. Под ред. Н. Ю. Шведовой. 18-е изд., стереотип. Москва : Рус. яз, 1987. 767 с.

43. Петровская Л. А. Компетентность в общении. Социально-психологический тренинг. Москва : Изд-во МГУ, 1989. 216 с.
44. Петровский А. В., Брушлинский А. В., Зинченко В. П. и др. Общая психология: Учеб. для студентов пед. ин-тов. Москва : Просвещение, 1986. 464 с.
45. Пов'якель Н. І. Професіогенез саморегуляції мислення практичного психолога. Монографія. Київ, НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2003. 295 с.
46. Прунин Н. М. Практические занятия по психологии. Москва : Просвещение, 1989. 160 с.
47. Практикум по психодиагностике. Психодиагностика мотивации и регуляции / [Бабина В. С., Дукаревич М. З., Ениполопов С. Н. и др.]. Москва : МГУ им. М.В. Ломоносова, 1990. 159 с.
48. Прядеин В. П. Ответственность как системное качество личности. Урал. гос. пед. ин-т. Екатеринбург, 2001. 209 с.
49. Психогимнастика в тренинге / [Под ред. Н.Ю.Хрящевой]. Санкт-Петербург : Речь, Институт Тренинга, 2004. 256 с.
50. Психологія / [За ред. Г. С. Костюка]. Київ: Радянська школа, 1968. 572 с.
51. Психологія / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін.; [За ред. Ю. Л. Трофімова]. Київ: Либідь, 2000. 558 с.
52. Психологический словарь / [Под ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова]. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Педагогика-Пресс, 1998. 440 с.
53. Пуни А. Ц. Воспитание воли спортсмена. Москва, 1958. 66 с.
54. Пуни А. Ц. Психологические основы волевой подготовки в спорте. Ленинград : 1977. 54 с.
55. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 720 с.
56. Рувинский Л. И., Хохлов С. И. Как воспитать волю и характер : Книга для учащихся. Москва : Просвещение, 1984. – 144 с.
57. Рудик П. А. Психология : Учебник для инст. физ. культ. Москва : Физкультура и спорт, 1974. 512 с.

58. Селиванов В. И. Волевая регуляция активности личности. *Психологический журнал*. 1982. Т.3. № 4. С. 14-24.
59. Селиванов В. И. Воспитание воли в условиях соединения обучения с производительным трудом. Москва : Высш. школа, 1980. 95 с.
60. Селиванов В. И. Избранные психологические произведения (воля, ее развитие и воспитание). Рязань: Рязанский пед. институт, 1992. 576 с.
61. Селиванов В. И. Проблема воли в советской психологии. *Вопросы психологии*. 1964. №1. С. 83-93.
62. Селиванов В. И. Психология волевой активности (лекции по спецкурсу). Рязань: Рязанский пед. институт, 1974. 145 с.
63. Сеченов И. М. Избранные философские и психологические произведения. Москва : Госполитиздат, 1947. 646 с.
64. Татенко В. А. Субъект психической активности: поиск новой парадигмы. *Психологический журнал*. 1995. Т.16. № 3. С. 23-34.
65. Узнадзе Д. Н. Общая психология. Москва : Смысл; Санкт-Петербург : Питер, 2004. 413 с.
66. Философский энциклопедический словарь / [Под ред. С. С. Аверинцева, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичев и др.]. 2-е изд. Москва : Сов. энциклопедия, 1989. 815 с.
67. Філософський словник / [За ред. В. І. Шинкарука]. 2 вид. перепоб. і доп. К.: Головн. ред. УРЕ, 1986. 800 с.
68. Хохлов С. И. Воля и уровень притязаний учащихся-подростков. *Проблемы психологии: Тезисы IV научной конференции*. Рязань, 1974. С. 56-58.
69. Шульга Т. И. Психологические основы формирования воли. Пятигорск: Знамя, 1993. 134 с.
70. Щербаков А. И. Волевые процессы и свойства личности. Ленинград : ЛГУ, 1963. 96 с.
71. Щербаков Е. П. Функциональная структура воли. Омск: Омский гос. ин-т физ. культуры. Научно-производственная фирма «Спринт», 1990. 164 с.